

УДК 811.111'373.7

Олег Паньків (Дрогобич)

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНТРОПОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті досліджено семантичні і лінгвокультурні особливості фразеологізмів з іменем власним у національних варіантах сучасної англійської мови. Виявлено спільні і диференційні риси фразеологізмів з ономастичним компонентом у варіантологічному аспекті. Імена власні в складі фразеологізму десемантизуються і набувають різних соціально-оцінних конотацій. Ключові слова: імена власні, семантичні і лінгвокультурні особливості, національний варіант англійської мови, ономастичний компонент, соціально-оцінні конотації.

The article is devoted to the investigation of semantic and linguocultural peculiarities of the phraseologisms with a proper name in the national variants of modern English language. Common and different features of the phraseologisms with an onomastic component in the variantological aspect were established. The proper names in the structure of the phraseologisms lose their semantics and acquire different socio-evaluative connotations. Key words: proper names, semantic and linguocultural peculiarities, national variant of the English language, onomastic component, socio-evaluative connotation.

Англомовна картина світу може бути представлена як багатовимірне утворення зі складною структурою, що містить уявлення про світ різного ступеня категоризації, в тому числі загальні та національно-специфічні, що виявляються у її національних варіантах: британському, американському, австралійському та канадському. Одним із ключових репрезентантів системи національно-маркованих знань про світ є фразеологія. Фразеологізми з власними іменами є особливими елементами лінгвокультури етносоціуму, виразником ментальності, інтелектуальних цінностей, побуту, звичаїв, історії носіїв певної мови. Вони неодноразово ставали предметом дослідження в українській (О. А. Мороз, Н. М. Пасік), російській (М. Ф. Алефіренко, О. М. Бетехтіна, Т. М. Кондратьєва, В. М. Мокієнко) та німецькій (О. Ф. Кудіна, Н. С. Лалаян, Ч. Фельдеш, Ю. А. Фірсова, Н. П. Щербань) мовах. В англійській мові визначено структурно-семантичні типи фразеологічних одиниць з іменем власним (Г. П. Манушкіна), досліджено семантику фразеологізмів з іменем власним (З. В. Корзюкова), розкрито їх етимологічний і лінгвокультурний аспекти (Б. М. Ажнюк, З. Р. Загірова, З. В. Корзюкова). Водночас не всі проблеми є остаточно розв'язані. В жодній зі згаданих вище праць не застосовувався варіантологічний підхід до вивчення спільних і диференційних лінгвокультурних, семантичних і прагматичних ознак фразеологізмів із іменем власним у певному варіанті сучасної англійської мови. Метою статті є висвітлення семантичних і лінгвокультурних особливостей фразеологізмів з іменем власним у національних варіантах сучасної англійської мови. Завдання: – розкрити семантичні та лінгвокультурні властивості фразеологізмів з іменем власним у національних варіантах сучасної англійської мови; – виявити спільні і диференційні риси фразеологізмів з ономастичним компонентом у варіантологічному аспекті. Матеріалом аналізу стала вибірка фразеологізмів із

компонентом-онімом у сучасному австралійському, американському, британському та канадському варіантах англійської мови з 20 лексикографічних джерел.

Особливе місце у фразеології сучасної англійської мови посідають фразеологізми з компонентом власних імен, що найяскравіше відображає специфіку мовної одиниці [13, с. 36]. Наприклад, ФО *Bob's your uncle* має значення "все буде добре", "немає чого турбуватися", "клопіт – зайвий". *"Sam: This is how we get them married (he whispers to David, who laughs). David: and once they are married, Bob's your uncle"* (В. Копс "The Hamlet of Stepney Green") – "Сем: Ось як ми їх одружили (він шепоче Девіду, що сміється). Девід: А так як вони одружені, то немає чого турбуватися" (Пер. – О.П.). Генетичний прототип фразеологізму "have etc. *Hobson's choice*" із значенням "не мати вибору", "задовольнитися вимушеним вибором" можна розшифрувати за допомогою наступної словникової дефініції: *have etc. the option of taking either what is offered or nothing from the 17-th century carried who would not offer a free choice or horses, but hire out one only in its proper turn* [16, 264]. Приклад контекстуального вживання цього фразеологізму: *"Apparently he did not even trouble to acknowledge a very gracious epistle from Richard giving him the Hobson's choice of going to the Egypt expedition as second-in-command or returning to Mysore"* (R.Aldington, "The Duke"). – "Він навіть не потурбувався відповісти на люб'язного листа Річарда, у якому йому пропонувалось або стати помічником начальника єгипетської експедиції, або повернутись в Майсур" (Пер. – О.П.). Умови даного дослідження дозволяють висунути гіпотезу, що імена власні в складі фразеологізмів десемантизуються і втрачають свою первинну функцію індивідуалізації, тобто не співвідносяться з конкретною особою. Натомість їх денотат стосується широкого кола осіб і може набувати різних соціально-оцінних конотацій. У варіантах сучасної англійської мови існують власні фразеологічні засоби для вираження того чи того компонента або поняття картини світу, які варіюють частково або повністю. Зібраний матеріал даної роботи підлягає наступному структуруванню. У межах семантичного поля "людина" виділяємо такі семантичні групи в національних варіантах англійської мови: 1) член суспільства; 2) прізвище носія національного варіанту англійської мови; 3) представник певної етноспільноти; 4) прізвище солдат у національних варіантах англійської мови. Семантична група "член суспільства" представлена в британському варіанті фразеологізмами: *Joe/Fred Bloggs, Joe Public i man on the Clapham omnibus*; в американському та канадському варіантах: *average/ordinary/ regular Joe, Joe Blow, Joe Schmo, Joe Zilch, Joe six-pack, Eddie Punchclock, John Q Public, Joe College, Joe Citizen*; в австралійському варіанті: *Joe/Fred Bloggs, Joe Blow. (Any) Tom, Dick and Harry i John Smith* є спільними для усіх варіантів. Передумовами виникнення такої кількості фразеологізмів зі стрижневим компонентом *Joe*, особливо в американському і канадському національних варіантах англійської мови, слугував той факт, що, на думку С. Флекснера, з кінця 20-х років ХХ ст. антропонім *Joe* почав конкурувати з антропонімом *John* як популярне чоловіче ім'я. Фразеологізм *Joe Zilch* з'явився в 1920-х рр., *Joe College* і *Joe Blow* – в 1930-х рр., а *good Joe, ordinary Joe* і *Joe Doakes* стали поширеними в 1940-х рр. [13, с. 121]. Характерною диференційною рисою фразеологізмів з власними іменами *Joe, John* є їх образність, а також яскраво виражена соціально-оцінна конотація, в рамках якої постає можливим виділити

кілька відтінків. Відповідно, Joe Public, man/woman on the Clapham omnibus (британський варіант англійської мови) і John Q Public, а також John Q, Joe Citizen і John Q Taxpayer (американський і канадський варіанти англійської мови) вживаються на позначення як окремого представника (окремої представниці – John Q Public, Jane Citizen і Jane Q Taxpayer), так і суспільства в цілому: "These men can learn the value of an honest day's labor while providing a valuable service to the community and at a bare minimum of expense to Mr. and Mrs. John Q. Taxpayer!" [14].

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

96

"In the UK in the year to come, Joe Public will continue to pay the price (perhaps with his life) until he is a better citizen and stands up and protests enough about it" [10]. "One of the main reasons why teachers have fallen in public esteem is that the public have lost confidence in teaching methods, which, in turn, seem to have lost contact with common sense as perceived by the man on the Clapham omnibus" [10]. "For John and Jane Q. Public, the scenario is reminiscent of former President Ronald Reagan's trickle-down economy, minus the trickle" [6]. З іншого боку, Joe/Fred Bloggs і average Joe, Joe Blow відповідно в британському і американському англомовному дискурсі вживаються для позначення будь-якої звичайної людини, часто гіпотетичної: "...yeah, I don't know who I could ask though really, Joe Bloggs up the street" [10]. "Steve Buscemi is one of America's great actors, to say the least, and despite looking like a regular Joe he has been able to win roles in superficial Hollywood" [6]. "I don't believe there are any special laws for O.J. Simpson whether it's O.J. Simpson or Joe Blow off the street, the number one obligation there was to determine who killed these two innocent people" [6]. Такі фразеологічні одиниці, як Joe Schmue, Joe Zilch, Joe six-pack, Eddie Punchclock (американський і канадський варіанти) характеризуються пейоративною експресією, яка зумовлена мотивованістю їх значень. У фразеологізмі any Tot, Dick and Harry (спільний для всіх варіантів сучасної англійської мови) займенник any імплікує небажаність, негативне ставлення, в той час як оніми Tot, Dick, Harry символізують буденність, незначущість. У фразеологічних виразах Joe Schmue, Joe Zilch, Joe six-pack компонент Schmue позначає людину з низьким соціальним статусом, компонент Zilch означає "ніщо", в той час як six-pack стосується упаковки пива, яку купували звичайш робітники (blue-collar workers) і жителі сільської місцевості (rednecks). Здебільшого дані фразеологізми виражають негативну, навіть дещо презирливу оцінку в дискурсі. "Adam would have to admit he had been in the wrong, had been extremely negligent, criminally careless really, in allowing any Tom, Dick and Harry access to Wyvis Hall" [10]. "So if you were just, you know, Joe Schmue from Idaho, or whatever, you're not going to get a good seat at all" [6]. "You have access to any place you want to go. You have the money to take advantage of it. And for Joe Sixpack or blue-collar working people, they just can't imagine that you could be bored" [6]. До групи "прізвиська носіїв варіантів англійської мови" належать національно марковані фразеологізми з іменем власним, які визначають належність особи до тієї чи тієї етноспільноти. Наприклад, John Bull або типовий англієць інтегрував у собі такі ознаки: дещо надмірну вагу, червоного кольору обличчя, циліндр, приталене пальто і високі чоботи. У синхронії даний фразеологізм поступився місцем уже згаданим вище Joe Bloggs і man/woman on the Clapham omnibus. Переважна більшість розглянутих фразеологізмів не має ідіоматичних еквівалентів в українській мові, що свідчить про їхню національно-культурну самобутність. Сучасна англійська

мова багата фразеологізмами з пейоративним стилістичним забарвленням [10, с. 23]. Прикладами таких фразеологізмів можуть бути: an Aunt Sally – "предмет нападів та образ", Aunt Fanny – "вираз недовіри, осудження, рішучого заперечення", Aunt Tabby – "консервативно налаштована жінка, противниця жіночого рівноправ'я", Aunt Sary – "катамаран, зігнутий з обох боків" та інші. Фразеологізми із субстантивним компонентом uncle (дядечко) не такі численні в сучасній англійській мові, проте генетичний прототип кожного з них вказує на національно-культурні особливості фразеологічної одиниці. Так, фразеологізм Uncle Sam (дядечко Сем) вживається у наш час в двох значеннях: "американський уряд" і "американці". Цей фразеологізм виник, можливо, із жартівливого розшифрування літер U.S., що були

Розділ I. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць I

97

проштамповані на бочках із м'ясом, яке постачали армію США під час війни з Наполеоном і були прізвиськом пакувальника м'яса. З іншого боку, у символічній фразеологічній одиниці Uncle Sam репрезентується ряд характеристик, властивих типовим представникам США і їх уряду зокрема: сива борода, одяг червоного, білого і синього кольорів, циліндр. Одноструктурна з попереднім фразеологізмом ФО Uncle Tom (дядечко Том) отримує первинну семантизацію у зв'язку із сюжетом відомого роману Г. Бічерстоу "Хатина Дядька Тома", набуваючи значення: "покірний, багатостраждальний негр-слуга". У американському сленгові зустрічаються також фразеологізми Uncle Sugar (дядечко Цукор) і Uncle Whiskers (дядечко Бакі), що є синонімами і вживаються в значенні: "нишпорка, агент, федеральний агент" [3, с. 353]. Культурно-історична інформація є у семантиці фразеологізмів, які мають у своєму складі компонент або компоненти, що позначають родинні терміни: like mother like daughter, Big Brother, someone's country cousin, teach one's grandmother to suck eggs, etc. Міцно входять у побут носіїв мови, а, отже, і мають лінгвокраїнознавчу цінність рекламні реалії, серед яких є багато фразеологізмів. Наприклад: Ben Franklin – олівці, Martha Washington – косметика, парфумерія. Подібну групу фразеологічних одиниць вирізняє надзвичайна рухомість (у міру появи або зникнення того чи іншого товару) і високий ступінь культурної маркованості. Навіть носіям однієї (англійської), але представникам різних культур (англійцям та американцям) можуть бути незрозумілі ті чи інші рекламні реалії, якщо вони відсутні в їх культурі [3, с. 124]. Так, наприклад, ім'я Abraham в американізмах асоціюється з іменем Лінкольна і такі ФО, як Father Abraham, Honest Abe мають явну позитивну конотацію, в той час як у англіцизмах ім'я Abraham є прізвиськом нещасних мешканців божевільні Бедлам, що надає ФО Sham Abraham (в значенні симулювати) негативної конотації [13, с. 40]. Багато дослідників відносять до лінгвокраїнознавчих безліч ФО, пов'язаних із літературою і мистецтвом. До цієї групи належать фразеологізми, що містять алюзії на радіопередачі, фільми, художні твори. ФО I am all right, Jack – I'm very well; I'm in a satisfactory condition (used to show that one does not care about other people but only about oneself) [11, с. 176] уживається в англійській мові завдяки широко відомому фільму цієї ж назви. З художньої літератури появились такі ФО, як: Alice in Wonderland – very strange, unreal or unnatural [6, с. 36], – з книги Льюїса Керрола, в якій змальовується уявна країна, де всі події відбуваються в протиріч здорового глузду; ФО Big Brother – often unknown or invented, in control of country, esp. one representing political power that controls

people's private thoughts and affairs [6, с. 40] зобов'язана своєю появою дійовій особі в книзі Дж.Орвела "1984"; ФО Darby and Joan – often humor, a typical old married couple, esp. when very happily married [6, с. 73] відповідає іменам героїв балади Г. Вудфолла. Ім'я персонажа іншого літературного твору-повісті Р. Л. Стівенсона "Дивна історія доктора Джекула і Містера Хайда" дало життя іншому фразеологізму Dr. Jekyll and Mr. Hyde зі значенням "людина-перевертень, в якій борються добро і зло": "He's a bit of a Jekyll and Hyde, our Austin. I think Dorina is afraid of him" (I. Murdoch, "An Accidental Man") – "В нашому Остіні борються добро і зло. Я думаю Доріна побоюється його" (Пер. – О.П.). Знайомі кожному англійцю ФО, що появились із дитячої літератури: the butcher, the baker and the candlestick maker – everybody and anybody [8, с. 104]; ФО Mother Goose – a short, old and well-known song or poem for small children. Матінка Гуска – уявний автор дитячих віршків та пісеньок, перший збірник яких був випущений у Лондоні в 1760 році. Дитячі вірші (nursery rhymes), багаті фольклорними образами, відображають народні традиції і легенди, а їх основні персонажі Humpty-Dumpty, Old King Cole, Jack and Jill відомі кожному носієві мови незалежно від його соціального статусу і рівня освіти.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

98

Фразеологічна одиниця Johnny Canuck уособлює справжнього канадця на противагу John Bull і Uncle Sam. Диференційні конотативні ознаки, на яких твориться образність фразеологізму Johnny Canuck, включають бадьорість, простий вигляд, молодий вік, одяг або форма цивільного, фермера, лісоруба, власника ранчо або солдата. Прізвисько австралійців dinkum Aussie опосередковане національно-культурною маркованістю його складових. Так, dinkum це власне австралійське слово, що позначає щось "справжнє, непідробне", а Aussie – розмовна форма на позначення людини родом із Австралії. До групи "представник певної етноспільноти" в межах національного варіанту належать фразеологізми-полісеманти cousin Jack і cousin Jenny, що в британській англомовній картині світу позначають "жителя і жительку Корнуоллу (назва провінції в Англії)", а в австралійській англомовній картині світу емігранта або емігрантку із цієї області. Лексико-семантичне поле "людина", на нашу думку, знаходить вираження у межах групи "прізвиська солдатів у національних варіантах англійської мови". В британському варіанті сучасної англійської мови символом звичайного, простого солдата є фразеологічна одиниця Tommy Atkins, в австралійському варіанті – Bill Jim, в канадському – Joe Bloggins. Таким чином, проведене дослідження підтверджує нашу гіпотезу про те, що імена власні в складі фразеологізму десемантизуються і набувають різних соціально-оцінних конотацій. Наприклад, фразеологізовані антропоніми Joe, Jack, John виявляють конотації "проста людина", член суспільства, суспільство в цілому, простий робітник і т.ін. Репрезентація того чи іншого поняття за допомогою фразеологізму з іменем власним у варіантах сучасної англійської мови варіює здебільшого внаслідок часткової заміни (Joe Public – британський варіант, John Q Public – американський і канадський варіанти) або повної заміни (Tommy Atkins – британський варіант, Joe Bloggins – канадський варіант). Членування аналізованого лексико-семантичного поля "людина" на групи та їх детальний опис дали можливість виявити його семантичний центр (групи "звичайна людина, прізвисько носія національного варіанту англійської мови, прізвисько солдат у національних варіантах англійської

мови") і його периферію (група "представник певної етноспільноти"). Є всі підстави зробити висновок, що в національних варіантах англійської мови, зокрема у її фразеології, переважна більшість досліджуваних одиниць містить у своєму складі чоловічі імена відповідно до лексикографічних і корпусних джерел. Існують зафіксовані спроби врівноважити частку жіночих імен у складі англійських фразеологізмів, наприклад, John Q Public, John Q Citizen і John Q Taxpayer і Jane Q Public, Jane Citizen і Jane Q Taxpayer відповідно. Перспектива подальших досліджень передбачає розширення масиву аналізованих одиниць, збільшення кількості конотативних полів із фразеологізмами даного типу, вивчення їхньої семантичної сполучуваності і прагматики в національних варіантах сучасної англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА 1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: Монография / Н. Ф. Алефиренко. – М.: ООО Изд-во "Элипс", 2008. – 271 с. 2. Англо-український фразеологічний словник. Близько 30 000 словосполучень [Уклад. Баранцев К. Т., 2-ге вид.]. – К.: Знання, 2005. – 1056 с. 3. Баркова Л. А. Фразеологизмы как источники лингвострановедческой информации и ее отражение в словарях / Л. А. Баркова // Сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. – Вып. 253. – М., 1985. – С. 114-125. 4. Белозерова Ф. М. Фразеологические единицы как носители национально-культурной информации / Ф. М. Белозерова // Семантические и стилистические преобразования в лексике и фразеологии современного английского языка: Межвуз. сб. науч. тр. – М.: МГПИ им. В.И.Ленина. – 1987. – С. 116 -123.

Розділ І. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць І

99

5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз / А. В. Кунин. – 2-е изд. перераб. – М.: Высшая школа, Дубна: Изд. Центр "Феникс", 1996, – 381 с. 6. Лиховидова Т. В. Фразеологические единицы с именами собственными в современном английском языке / Т. В. Лиховидова // ИЯШ. – № 6. – 1971. – С. 35-42. 7. Ройзензон Л.И. Фразеология и страноведение / Л. И. Ройзензон // Бюллетень по фразеологии. – № 10. – Самарканд, 1989. – С. 10-15. 8. Федуленкова Т.И. Фразеология языка – зеркало истории и культуры его носителя / Т. И. Федуленкова // Современные образовательные стратегии и духовное развитие личности: Язык в социально-культурном пространстве: Материалы науч. конф. – Томск: ТГПУ, 1996. – С. 95-100. 9. Шувалова Ю. В. Политическая фразеология в американском варианте английского языка / Ю. В. Шувалова. – АҚД. – М., 1978. – 25 с. 10. British National Corpus // Электронный ресурс: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> 11. Cambridge idioms dictionary. – Cambridge: CUP, 2006. – 505 p. 12. Canadian Oxford Dictionary. – Toronto: OUP, 2004. – 1830 p. 13. Flexner S. I Hear America Talking: An Illustrated Treasury of American Words and Phrases / S. Flexner. – N.Y.: Van Nostrand Reinhold, 1976. – 505 p. 14. The American Heritage Dictionary of Idioms. – Boston, N. Y.: Houghton Mifflin Company, 1997. – 729 p. 15. The Australian Oxford Dictionary. – Melbourne: OUP, 2004. – 1538 p. 16. The Canadian Encyclopedia // Электронный ресурс: <http://www.thecanadianencyclopedia.com/>